

Oly korban éltek...

Iskolánk holokauszt áldozatainak emlékére

„Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,”

(Radnóti Miklós: Töredék)

„Itt a nyár. De a gimnáziumban már rég, még a tavasszal kiadták a vakációt. Arra hivatkoztak: háború van. A repülőgépek is gyakran jönnek bombázni a várost, s a zsidóságról is hoztak azóta újabb törvényeket.” Kertész Imre Nobel-díjas regényének, a Sorstalanságnak főszereplője Köves Gyuri, a 15 éves, budapesti gimnazista 1944 tavaszán örömmel fogadta a korai vakációt. Az író a zsidó kamaszfiú reflexióin keresztül érzékelteti a németek által megszállt ország akkori helyzetét, a háborús hangulatot, szinte tárgyilagos láttelepet adva a korról.

Már 1938-ban megszületett az első zsidótörvény, amely a zsidóknak a gazdasági és a társadalmi életben való szerepét korlátozta, az 1939-es második törvény tovább szűkítette jogaikat, egyben meghatározta, ki tekinthető zsidónak hitfelekezeti alapon. Majd 1941-ben „fajvédelmi törvény” születik, amely már nem felekezeti, hanem német mintára faji alapon különbözteti meg a zsidóságot, megtiltva a keresztényekkel kötendő házasságot.

1944. március 19-én a német hadsereg megszállta országunkat, nyomukban érkezett a Gestapo, s megkezdődött a zsidóság faji alapon történő megkülönböztetése, üldözése, majd gettóba kényszerítése és haláltáborokba szállítása. 1944. március 29-től újabb rendeletek születtek ellenük: a sárga csillag viselésének kötelezettsége, az élelmiszer fejadagok csökkentése. De életbe léptettek utazási korlátozást, zsidók nem mehettek fürdőkhöz, állást nem vállalhattak közintézményekben, nem kereskedhettek. S ami Köves Gyurinak fájt: nem hordhatták iskolai egyenruhájukat, egyensapkájukat sem teheték fel, de még az iskola jelvényét sem tűzhatték ki.

A Sorstalanság helyzetképe a korabeli miskolci eseményekre is igaz. A városban mintegy 10 ezer zsidó élt, akiknek a helyzete a német megszállást követően tragikussá vált. Kiépült a Gestapo miskolci szervezete és a német parancsnokság. A rendeletek nyomán megkezdődtek az elbocsátások, elküldték a közalkalmazottakat, a szolgáltatásban dolgozó zsidó felekezetűeket, ellehetetlenítették az iparosok, kereskedők munkáját, az orvosok sem gyógyíthattak. A polgármester, Szilágyi László, majd Honti Béla élen járt a diszkriminatív intézkedések gyors és példás teljesítésében és a zsidóság elkülönítésében, gettóba kényszerítésében is. 1944. június 5-én megkezdték a gettó kiürítését, a zsidókat ütlegetések közepette a csendőrök a Tatár utcai téglagyárba hajtották. Június 15-től 3 napon át vagonokba terelték az embereket és Auschwitzba szállították. A több mint 10 ezer miskolci elhurcoltból 8900 ember lett a holokauszt áldozata, többségében az auschwitzi gázkamrákban lelték halálukat.

Iskolánk jogelődje, a Fráter György Katolikus főgimnázium sokféle vallást és felekezetet gyakorló diákot befogadott az 1920-as évektől. Jártak az intézménybe a római katolikusok mellett görög katolikusok, reformátusok, evangélikus hitűek, görög keleti, orthodox vallásúak és izraeliták is. Külön hittanárrok tartották számukra a hittan és valláserkölcsi órákat. A tanárok ugyanúgy ellenőrizték a hit gyakorlásának mélységét és rendszerességét, mint a katolikus diákok esetében. A felekezeteket a békés egymás mellett élés, a kölcsönös tisztelet jellemezte. Az 1939-40-es gimnáziumi évkönyv szerint a más vallású tanulók az intézeten kívül részesültek vallásoktatásban. „Szigorúan megköveteljük azonban, hogy bármelyik felekezethez tartozzanak, vallási kötelezettségüknek hiány nélkül tegyenek eleget.” – írta az évkönyv krónikása, hozzátéve, hogy „vallási békétlenségnek legcsekélyebb nyoma sem volt az intézetben.”

1940-ben az iskola diáklétszámának 14%-át az izraelita diákok tették ki. Ennek nemcsak az volt az oka, hogy a zsidó tanulók szívesen jártak az intézménybe, hanem azért is, mert 1939-ben megszűnt a Hunfalvy János Gimnázium, ahová jelentős számban jártak izraeliták. Az állami gimnázium diákjait szétesztották a miskolci középiskolák között. Az 1939-40-es évkönyv így ír az eseményről: „Ebben a tanévben a tanulók létszáma több mint százal emelkedett. Az emelkedést az idézte elő, hogy a Kassára áthelyezett állami Hunfalvyi-gimnázium hetedik és nyolcadik osztályos reálgazdagsága intézetünkben helyeztetett el, és a többi osztályokba ugyancsak át kellett vennünk a Hunfalvy-gimnázium több tanulóját. Pár év múlva azonban a tanulók létszáma csökkenni fog, mert túlterhelt iskolánkat tehermentesíteni fogják a visszacsatolt Felvidék gimnáziumai.”

1911-ben szűnt meg az ungvári állami főreáliskola, s annak utódjaként állították fel Miskolcon a reáliskolát, amelynek Hunfalvy János Gimnázium lett a neve. Az iskola idekerülése már része volt az úgynevezett Nagy-Miskolc koncepciónak, amelynek Miskolc iskolavárossá fejlesztése volt a célja. A Déryné utcában (korábban Deák Ferenc utca) működött a Hunfalvy Gimnázium 1917-1939 között. Az iskola nyolc évfolyamos volt, elsősorban természettudományos műveltséget nyújtott, és modern nyelveket, angolt, franciát is tanultak a diákok. A trianoni döntést követően a Felvidékről tömegesen települtek ide értelmiségi és hivatalnok családok, kereskedők, iparosok. A kassai magyar gimnázium megszűnt az 1920-as években, mert elhagyták a várost a magyar családok. Miskolcon új lehetőségek várták az érkezőket, gyermekeiknek gimnáziumi tanulási lehetőség nyílt. Az iskola Hunfalvy János nevét vette fel, aki a 19. század földrajztudósa volt, és Miskolcon járt az evangélikus algimnáziumba híres nyelvész testvérével, Hunfalvy Pállal. A reálgimnázium 1939-ig működött a városban, ekkor az intézmény Kassára költözött, ugyanis az első bécsi döntés 1938-ban Magyarországnak ítélte a Felvidéket és Kassát, s ott ismét megkezdődött a magyar oktatás 1939-től az oda telepített iskolával és tantestülettel a premontrei rend tulajdonában. Természetesen a Hunfalvy miskolci diákjai maradtak, őket a többi középiskola fogadta be, így a Fráter Gimnázium is. Több mint 100 diák érkezett, sokan közülük izraelita felekezetűek. Az 1939-40-es tanévben 904 osztályozott tanulóból 125 fő vallotta magát izraelitának, azaz az iskola tanulóinak közel 14%-a.

Az 1943-44-es tanévre azonban jelentősen megfogyatkozott a számuk. Kimaradtak, elköltöztek, más iskolába távoztak. Szüleik a zsidótörvények kapcsán munka nélkül maradtak, nem tudták fizetni az iskolai tandíjat. A tanév évkönyve szerint 55 izraelita diák járt ebben az évben a Fráterbe a 933 tanulóból. Rendkívüli tanév volt ez. 1944. március 19-én a hitleri német hadsereg megszállta az országot. Az iskola épülete tatarozásra szorult, az év folyamán a folyosókat és az osztályokat festették. Ebben a tanévben további nehézséget okozott az, hogy az épületben nyert elhelyezést két miskolci állami elemi iskola, ezért egész napon át folyt a tanítás. Március 19-től

kezdvé az épületet a német katonaság foglalta el. Emiatt az érettségi vizsgákat előrehozták, az írásbelikre április 11-14-én került sor, a szóbelikre később, az izraelita tanulókat, akik a 8.B osztályba jártak, Borsodszirákon érettségiztették április 17-19. között. Május 25-én megtartották az évvárót is, a tanítás már korábban befejeződött. A német katonai parancsnokság berendezkedett az épületben.

1944.június 2-án bombatámadás érte Miskolcot. A Frantic Joe hadművelet keretében a Dunától keletre eső vasúti csomópontokat bombázta az amerikai légierő. A repülőgépek célpontja a Tiszai pályaudvar és a Gömöri pályaudvar volt. Sajnos a pilóták a Búza téri vásárcsarnokot nézték állomásnak, így szörnyű terhüket a Búza tér környékére dobták le. Ekkor kapott találatot iskolánk is, ekkor semmisülhetett meg Szent Imre szobra a nagyteremhez kapcsolódó erkélyen, s ekkor semmisülhettek meg az iskola 1940 utáni fontos iratai, törzskönyvei, érettségi törzslapjai. A szőnyegbombázásnak 177 civil és 29 katona áldozata volt, és 420 sebesültet ápoltak a kórházban. Bár szervezett volt a légvédelem, de nem érte el mindenki a kijelölt légoltalmi helyet.

Név szerint is ismerjük a Fráter Gimnáziumba 1944 tavaszán járó izraelita diákokat az akkori évkönyvből. A nevükön kívül azonban az iskolai dokumentumok keveset őriztek meg róluk. A takarékosagra nevelő Diákkaptár tagja volt Czeisler Endre, Dévényi László, Schwarcz Endre, Szabados János, Edelstein György, Fried Károly, Katz Sándor. Fizika szakkörre járt Preusz Ottó, Schwarcz Endre, Szász László, Czeisler Endre, s a kémia szakkör órakeretét messze túlhaladva örömmel kísérletezett a nem fémek tulajdonságait kutatva Krausz Imre és Hutás Imre, aki 1940-ben megkapta az Izraelita Hitközség 20 pengős jutalmát. Az 1940-41-es tanévben Gerevich Aladár állami okleveles vívótanár edzéseire járt Fried György, Groszmann István, Preszler Egon, Stamberger György, Czeisler Frigyes és Endre, Stern Tibor, Schwarcz Endre és Feledi Ottó. 1940-ben a 4.B osztályos Schwarcz István kapta az Izraelita Hitközség 20 pengős jutalmát tanulmányi eredményéért. A Fráter című intézeti ifjúsági folyóirat legkiválóbb munkatársa volt Robicsek Ferenc 7.B osztályos tanuló.

Kik voltak ők? Hol laktak? Kik voltak a szülei? Mi történt velük? Ezeket a kérdéseket tesszük fel, ha a névsort nézzük. Ismerjük a szörnyű tényeket, a gettó nyomorúságát, a gyalogmenet fáradságait a gyűjtőtáborba. Ismerjük a vagonokba zsúfolásuk emberi méltóságát mélyen sértő viszonyát. Voltunk Auschwitzban és Birkenauban, hogy megértsük a megérthetlent, hogy saját szemünkkel lássuk az embertelen pusztítást, az értelmetlen, tömeges halál és szenvedés színhelyeit, hogy megértsük a figyelmeztetést: soha többé nem történhet ilyen gyalázat!

A Fráter Gimnázium 55 diákja számára is üldöztetést, rettegést hozott a német megszállás. Szüleik elvesztették munkájukat, hiszen semmiféle hivatást nem gyakorolhattak a felnőttek a törvények szerint. 1944 áprilisának végére elkészült a gettó az Arany János utca, Szemere, Vörösmarty, Hadirokkantak, Zöldfa, Kölcsey utcák által határolt városrészben, valamint a Szinva partján a Tiszai pályaudvar felé. 1944. május 11-től kellett a gettóba menni kettes sorokban gyermeknek, szülőnek, öregnek, fiatalnak, kevés csomaggal 3 napi étellel. Május 20-án befejeződött a zsidók gettóba zsúfolása, Tasnády Antal főkapitány ekkor lezárta azt. A gettó kiürítése június 5-én kezdődött. Kisfalvi Bertalan csendőr főtörzsrőrmester irányításával a gettóból a Tatár utcai téglagyárba hajtották, onnan június 15-én vagonokban Kassára, onnan Auschwitzba vitték őket.

A Sorstalanság Köves Gyurija válaszokat keres. Miért történik vele mindez? Ő nem is tud héberül. Imádkozni sem tud. Semmit sem értett. Vili bácsi, a rokona úgy vélekedett, hogy már csak rövid időszakot kell kibírni és vége. Lajos bácsi azonban más véleményen volt.

„Most már te is a közös zsidó sors részese vagy”, ez a sors „évezredek óta szakadatlan üldöztetés”, amelyet azonban a zsidóknak „belenyugvással és áldozatos türelemmel” kell fogadniok s épp ezért csak őröle várhatják a kegyelmet is. „Ő viszont addig azt várja tőlünk, hogy ebben a súlyos helyzetben mindnyájan helytálljunk, azon a helyen, amelyet Ő jelölt ki számunkra erőnk és képességeink szerint”.

Vajon mit élhetett át, mit érezhetett Klein Gyurika, aki 11 éves volt ekkor? Vagy Vadász Pali, Jenei Gyuri, Schwarcz Gyuri, akik osztálytársak voltak a Fráterben, s együtt mentek a halálba? Ugyanazon a szerelvényen utazva szüleikkel, rokonaikkal? Vagy a 12 éves Czeizler Ervin, Neuwalder Ernő? Vagy a 17 éves Lusztig Gábor és Szász Laci? Korabeli kamasznaplók vallanak érzéseikről.

„Ilyen közel még sosem álltunk a halálhoz, mint most. Nem! Nem bírom elhinni, hogy most haljak meg, mikor még nem is éltem. De azt mondják, ha csoda nem történik, hamarosan minket is elvisznek a lepecsételt kocsik a halálba.” (Ecséri Lilla, 16 éves diáklány naplója)

Rettentően vágyódom a szerelem után...Holdvilágos este lenne, valahol felhangozna a távolból egy olasz szerenád, és mi kéz a kézben lépdelnénk. Felettünk ragyognának a csillagok. És mi van nekem ehelyett? Kilátások: vagy halál, vagy kényszermunka Németországban. (16 éves diák)

Meg vagyok győződve, hogy megússzuk a dolgot. De ha nem (amit nem tartok valószínűnek), hát legfeljebb elvisznek és megölnék.” (15 éves)

„...Rengeteget tudnék még írni, de a papír és a gyertya is veszedelmesen fogy. Csak nagyon fáj a szívem ezért az egész elrontott életért, és arra gondolok, tavaly ilyenkor még jó volt otthon, és még soha életemben semmi mulatságon nem voltam, pedig már elmúltam 16 éves. Várom a boldogabb új évet...Ha ezt túléljük, az valóban egy isteni csoda volna, és mégis úgy érzem, túl fogom élni.” (Zelovits Etel Auschwitzban).

Kevesen voltak, akik túléltek. A Fráter Gimnázium 55 izraelita felekezetű tanulóijából mindössze 7 diák élte túl biztosan a rettenetet.

Források:

A Fráter György Katolikus Főgimnázium 1938/39-es, 1939/40-es, 1940/41-es, 1941/42-es, 1942/43-as, 1943/44-es évkönyvei

Dobrossy István: Miskolc képekben

Kertész Imre: Sorstalanság Magvető Kiadó Budapest, 1975

Radnóti Miklós: Töredék Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974 202. oldal

Holokauszt Emlékközpont felirata Ecséri Lilla naplójából

Csiky Tamás: Városi zsidóság Északkelet- és Észak-Magyarországon – A miskolci zsidóság a Holokauszt időszakában, A miskolci zsidóság története

Vértés Róbert: Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1939-45 Budapest 1997.

Erényi Tibor: A zsidók története Magyarországon Bp. 1996.

holokauszt Magyarországon.hu honlap/ Portrék-kamaszok...

A miskolci mártírok névsora B-A-Z Megyei Levéltár